

UDK 314.5
316.644-057.875(497.5):314.5

Izvorni znanstveni rad.
Primljeno: 03.10.2013.
Prihvaćeno: 13.11.2013.

STAVOVI STUDENATA O KOHABITACIJI I BRAKU

Andreja Bartolac

Zdravstveno veleučilište
Mlinarska cesta 38, 10 000 Zagreb
e-mail: andreja.bartolac@zvuh.hr

Sažetak

U radu se prezentiraju rezultati istraživanja stavova studenata o kohabitaciji i braku. Ispitane su i razlike u stavovima skupina formiranih na temelju odabranih demografskih obilježja ispitanika. Radi se o prigodnom uzorku sudionika koji su ispunili „Skalu stava o kohabitaciji i braku“ koja sadrži 17 čestica. U istraživanju je sudjelovalo 417 studentica i studenata u dobi od 18 do 36 godina. Studenti kao skupina zastupaju umjereno pozitivan stav o kohabitaciji, a pritom se značajno pozitivnije izjašnjavaju o kohabitaciji kao pripremi za brak nego o kohabitaciji kao trajnom obliku partnerskog života. Razlika u stavu o kohabitaciji između ženskih i muških sudionika istraživanja nije statistički značajna. Od ostalih sociodemografskih varijabli jedino se izražen stupanj religioznosti pokazao kao područje statistički značajne razlike među sudionicima, s tim da oni sudionici koji se izjašnjavaju izrazito religioznima zastupaju najmanje pozitivne stavove o kohabitaciji. Sudionici zastupaju ambivalentan stav o braku, pri čemu 60,4% svih sudionika smatra da brak uopće nije zastarjela institucija dok, s druge strane, njih 68% smatra kako je potpuno prihvatljivo da par živi zajedno iako nemaju nikakvu namjeru vjenčati se. Usporedbom rodnih razlika na razini pojedinih čestica, u četiri čestice sudionici i sudionice statistički se značajno razlikuju. Studenti su značajno skloniji nego studentice složiti se s izjavama da će „zajednički život prije braka poboljšati šanse parova za nastavak sretnog braka“, odnosno da je „brak zastarjela institucija“. Studentice se pak više slažu s izjavom da su „dobar brak i obiteljski život izuzetno važni“ te izražavaju i svoju zabrinutost slažući se s izjavom kako „danas vidimo tako malo dobrih i sretnih brakova, da se pitamo je li to ispravan način života“.

Ključne riječi: skala stava, kohabitacija, brak, studenti

1. UVOD

Posljednje Europsko istraživanje vrednota ukazuje da za 80,9% građana Republike Hrvatske koji su sudjelovali u istraživanju brak nije zastarjela institucija (Rimac, 2010). Iako je bračna zajednica još uvijek visoko cijenjena, izvanbračni dogovori kao što je kohabitacija postaju sve rašireniji (npr. Puljiz, 2005; Tasker i Richards, 1994; Hetherington i sur., 1998; Haskey, 2001; Institute for American Values, 2009). Kohabitacija ili izvanbračna zajednica odnosi se na status parova koji su seksualni partneri, nisu formalno vjenčani i dijele zajedničko kućanstvo (Institute for American Values, 2009). U Republici Hrvatskoj izvanbračnom zajednicom smatra se životna zajednica neudane

žene i neoženjenog muškarca koji ne žive u drugoj izvanbračnoj zajednici, koja traje najmanje tri godine ili kraće ako je u njoj rođeno zajedničko dijete (čl. 3., Obiteljski zakon, NN 116/03). U ovom radu bit će riječi o heteroseksualnim parovima, s obzirom na to da su u nas trenutno jedina skupina koja ima mogućnost izbora formalnog ili neformalnog oblika partnerske zajednice.

Unatrag četrdeset godina broj parova koji zajedno nevjencano žive značajno se povećao, bilo kao oblik zajedničkog života koji prethodi formalizaciji veze ili kao alternativa braku. Analizirajući istraživanja koja se bave ovom temom može se uočiti da autori koji prate trendove kohabitacije i braka sugeriraju kako će u budućnosti sve više parova živjeti u kohabitaciji prije nego se vjenčaju (npr. Barich i Bielby, 1996; Lye i Waldron, 1997; Horowitz i White, 1998; Puljiz, 2005; Thornton i Philipov, 2009). U Sjedinjenim Američkim Državama, a prema podacima Institute for American Values (2009), broj nevjencanih parova koji žive zajedno povećao se s oko pola milijuna u 1970. godini na 6,8 milijuna u 2008. godini. Kasearu (2007) je usporedio trendove kohabitacije u 24 europske države i zaključio da se proporcija kohabitirajućih parova tijekom posljednjih desetljeća povećala i u Europi. Kako navodi, države u kojima je kohabitacija postala uobičajena prije svega su sjevernoeuropske države kao Švedska, Norveška, Finska, uključujući i Francusku, zatim slijede države središnje Europe (zemlje Beneluksa te Njemačka i Austrija, uključujući i Veliku Britaniju), dok je broj kohabitirajućih parova najniži u južnoeuropskim državama i Irskoj. Od svih europskih država osobito prednjači Švedska u kojoj 48% osoba u tridesetim godinama života kohabira (Kiernan, 2004) dok su gotovo sve nove partnerske zajednice nevjencane (Thomson i Bernhardt, 2010). Trendovi ukazuju na nagli porast broja kohabitanata i u Velikoj Britaniji, kao i da je još prije desetak godina preko 75% novih sklopljenih brakova započelo kao kohabitacija (Haskey, 2001). S druge strane, najniži broj parova živi nevjencano u Portugalu i Grčkoj (ispod 10%) te je u tim državama stopa braka vrlo visoka (Kasearu, 2007). Od država u našem okruženju jedino je u Republici Sloveniji kohabitacija izraženija i više nalikuje trendovima zemalja na sjeveru Europe (Kasearu, 2007).

Promatrajući navedene podatke koji uglavnom potječu iz svjetskih statistika i istraživanja, pitamo se koliko su oni u skladu sa situacijom u našoj zemlji. U Republici Hrvatskoj nije postojalo sustavno praćenje broja i oblika partnerskih zajednica koje nisu formalizirane sklapanjem braka u građanskom ili crkvenom obliku. Zrinščak (2008) navodi da se iz popisa stanovništva zaključuje kako je svako trideseto partnerstvo u Hrvatskoj zasnovano u obliku izvanbračne zajednice, no službene statistike nisu jasne. Dokaz za to je način prikupljanja podataka u popisu stanovništva iz 2001. godine, pri čemu su opcije bile sljedeće: (ne)oženjen/udana, razveden/a, udovac/ica i nepoznato. Za osobe koje su živjele u izvanbračnim zajednicama uzimalo se u obzir zakonsko bračno stanje svake od tih osoba, neovisno o zajednici u kojoj žive (Popis stanovništva 2001, 2002). Stanković i Penev (2010) ističu sličnu situaciju u Republici Srbiji u kojoj su se zaključci o zastupljenosti kohabitacija također donosili na temelju rezultata anketnih istraživanja ili na posredan način korištenjem statističkih podataka o priznavanju očinstva i ozakonjenju djece koja su rođena izvan braka. U nas se tek posljednjim popisom

stanovništva provedenim 2011. godine počela bilježiti vrsta partnerske zajednice u kojoj osoba živi, a pritom su ponuđene sljedeće mogućnosti izjašnjavanja: bračna zajednica, izvanbračna zajednica, istospolna zajednica ili niti jedna od navedenih (Popisnica, Obrazac P-1, Popis stanovništva 2011, 2011). Prema rezultatima popisa u izvanbračnoj zajednici u Republici Hrvatskoj živi 2,7% stanovnika starijih od 15 godina (97.772 osobe). Pretpostavlja se da je kohabitacija, kao oblik zajedničkog življenja parova najčešća u mlađem naraštaju, ali i nakon razvoda i za vrijeme udovištva (Živić, 2003; Puljiz, 2005). Zašto se parovi odlučuju na život u izvanbračnoj zajednici? Jamieson i suradnici (2002) navode tri najčešća razloga: (1) zajednički život kao početak trajnog partnerstva, (2) testiranje je li veza održiva, „probni rok“, ili (3) pragmatičan dogovor bez tereta očekivanja. Pritom se na prva dva razloga može gledati kao na dio procesa ulaska u formalnu bračnu ili trajnu nevjenčanu zajednicu. Treći se pak razlog odnosi na kohabitaciju kao prigodan način uživanja u prednostima koje pružaju intimne veze, bez dugotrajne obaveze koju zahtijeva brak (Edmondson, 1997; Horowitz i White, 1998; Institute for American Values, 1996; Martin i sur., 2001). Ipak, u istraživanju Jamieson i suradnika (2002) 80% sudionika izjavljuje kako su počeli živjeti zajedno od početka očekujući da će njihova veza potrajati i ostati stabilna, iako neformalna.

Predložene su različite teorije koje su pokušale objasniti pojavu kohabitacije. Institute for American Values (2009) smatra da su trenutni trendovi visoke stope razvoda i ponovnog sklapanja braka promijenili socijalne stavove o kohabitaciji. Istraživači pretpostavljaju da sklonost današnjih mladih parova prema kohabitaciji proističe iz socijalnog pomaka u vrijednostima u smjeru većeg prihvaćanja predbračne seksualne aktivnosti i prihvaćanja netradicionalnog načina života starijih generacija (Kozuch i Cooney, 1995; Amato, 1996; Hetherington i sur., 1998; Thornton i Philipov, 2009). Zbog visoke stope razvoda braka i ponovnog ulaska u drugi brak kod njih je stav o seksualnim odnosima i intimnosti drugačiji (permissivniji) a takve stavove usvajaju i mlađe generacije (Amato, 1996). Ovu generacijsku razliku objašnjavaju Jamieson i suradnici (2002) koji navode da su starije osobe sklonije opisati partnersku vezu kao obvezu (eng. *responsibility*) dok mlađi radije koriste pojam opredjeljenje ili predanost (eng. *commitment*), naglašavajući time da se radi o privatnoj odluci dvoje ljudi koji su odlučili živjeti zajedno, zasnovanoj na želji da svoju bliskost i intimnost međusobno dijele u svakodnevnom životu, ne isključujući pritom da takva odluka može biti i „bez roka trajanja“. Ilustrativan su primjer za navedeno nordijske zemlje u kojima je socijalna prihvaćenost kohabitacije kao trajne alternative formalnom braku već sada vrlo visoka (Björnberg, 2001; Thomson i Bernhard, 2010). Lewis (2001) čak sugerira da među novim generacijama više ne postoji moralna razlika između braka i kohabitacije, odnosno da vjeruju kako prava moralnost dolazi iz same osobe a ne iz moralnog kodeksa nametnutog izvana. Dodatno, Lewis govori o ideološkim razlozima, u smislu da se parovi odlučuju na kohabitaciju jer smatraju da je njihova veza nešto njima osobno i privatno, „njihova vlastita stvar“, te ju ne žele dijeliti s formalnim institucijama. Ukoliko partneri u svom sustavu vrijednosti imaju kohabitaciju kao preferirani oblik partnerske zajednice i uopće nemaju namjeru vjenčati se, vjerojatno im je utoliko jednostavnije odlučiti se na zajednički život izvan braka, no

takvu je zajednicu jednostavnije i razvrgnuti. Dodatno, nekima se sviđa takav stil života koji u većoj mjeri omogućava fleksibilnost i veću slobodu od tradicionalno nametnutih rodnih uloga te podjele poslova i odgovornosti u obitelji (Thomson i Bernhardt, 2010). S druge strane, neki američki istraživači tvrde da iako se većina mladih želi vjenčati (čak njih 90%), prema braku se više ne odnose kao prema jedino prihvatljivom načinu partnerskog života (Cunningham i Antill, 1994; Tasker i Richards, 1994) te gledaju na kohabitaciju kao na odgodu vjenčanja. Prema tome, sve veće prihvaćanje kohabitacije za mnoge ne znači nužno odbijanje institucije braka, nego prije pokušaj uvjeravanja u ispravnost odabira partnera, iskušavanja slažu li se zaista s partnerom na razini svakodnevnog zajedničkog života, testiranja uzajamne kompatibilnosti te traženja stabilnosti, kako bi se izbjegao život u lošem braku ili posljedični razvod (Cunningham i Antill, 1994; Edmondson, 1997; Barber i Axinn, 1998; Haskey, 2001; Institute for American Values, 2009).

Coast (2009) navodi da se povećanje broja parova koji žive u kohabitaciji događa usporedo s drugim povezanim, velikim demografskim promjenama. Ova konstatacija čini se primjerena i za dio Europe u kojem živimo. Više autora govori o sociodemografskim promjenama koje se događaju na prijelazu stoljeća u državama Središnje i Istočne Europe, koje su u podmaklim fazama postsocijalističke transformacije i europskih integracija (Bobić, 2004; Akrap i Živić, 2001; Živić, 2003; Bobić, 2004; Zrinščak, 2008; Stanković i Penev, 2010), a što se može primijeniti na situaciju u Hrvatskoj. Ovi autori navode kako se buran demografski razvitak u tim zemljama ogleda u trendovima drastičnog pada stope zasnivanja formalnog braka, kao i pada fertiliteta, zatim izrazitog odlaganja zasnivanja braka za kasnije godine života te rađanja prvog djeteta, značajnog porasta broja izvanbračnih zajednica (kohabitacija) i porasta izvanbračnog rađanja djece te visoke stope razvoda i sve većeg broja jednoroditeljskih obitelji. Ove promjene u demografskom ponašanju obuhvatio je van de Kaa (1987) u okviru *teorije druge demografske tranzicije* koja je dovela do dramatičnih promjena u socijalnim normama u smjeru progresivnosti i individualizacije koje vidi kao razlog udaljavanja od braka i roditeljstva. Posebno ističe kako kohabitacija i izvanbračno roditeljstvo postaju sve prihvatljiviji a rađanje djeteta sve češće namjeran odabir sa svrhom postizanja vlastitog samoostvarenja, a manje kao društvena ili biološka zadatost. Ipak, valja napomenuti kako je rađanje djece izvan braka još uvijek češće povezano s jednoroditeljskim obiteljima nego parovima koji žive u nevjenčanoj zajednici te odluče imati dijete bez formaliziranja svoje veze. No, može se pretpostaviti da se i jednoroditeljske obitelji u nekom segmentu svog života proširuju na zajednički nevjenčani život s partnerom/icom, s ili bez kasnijeg ulaska u formalan brak.

Na tom tragu provjereno je koliko se demografska slika Hrvatske uklapa u ovu teoriju, u usporedbi sa zemljama u našem okružju. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku 2008. godine u Hrvatskoj je izvan braka rođeno 12% djece (Državni zavod za statistiku, 2010). U drugim zemljama podaci variraju pa je u Bosni i Hercegovini taj postotak iznosio 10,7%, Crnoj Gori 17,4%, Srbiji 22,8%, Mađarskoj 39,5%, Austriji 38,8%, Italiji 17,7% (za 2007. godinu), dok je u Sloveniji taj postotak najviši s čak 52,8% djece

rođene izvan braka¹ (Council of Europe, 2006 i Demografska statistika republike Srbije, 2001, sve prema: Stanković i Penev, 2010). Prosječna starost pri sklapanju prvog braka u 2010. godini iznosila je 27,3 godine za žene i 30,1 godina za muškarce (DSZ, 2012), što je za oko 5 godina starija dob od parova koji su se vjenčavali prije 40 godina. Žene se u sve kasnijoj dobi odlučuju na prvo dijete, češće nakon završetka formalne edukacije i zapošljavanja (2010. godine prosječna dob žena u Hrvatskoj pri prvom porodu bila je 27,7 godina). Zrinščak (2008) navodi primjere stope prvog nupcijaliteta koja je u Hrvatskoj u usporedbi s ostalim postsocijalističkim zemljama relativno visoka (2003. godine iznosila je 68%). Ipak, autor zaključuje kako podaci govore o opadanju privlačnosti formalnih bračnih veza među mlađim generacijama, čemu u prilog govori podatak o stopi divorcijaliteta u Hrvatskoj koja je za 2010. godinu iznosila 23,75% (DSZ, 2012). S obzirom da su svi ovi pokazatelji u postotnom porastu u odnosu na prethodne godine, moguće je da će se sve više djece rađati u neformalnim partnerskim zajednicama, da će parovi odgađati stupanje u brak, odnosno živjeti zajedno u izvanbračnoj zajednici prije nego li se odluče za potomstvo i/ili formalizaciju svoje veze pred državom ili religijskom institucijom, bilo to po prvi puta ili nakon razvoda braka.

Drugu perspektivu nudi Edmondson (1997) koji smatra da su financijski razlozi najvažniji razlog za kohabitaciju, bez obzira radi li se o uštedi novca zbog dijeljenja troškova u zajedničkom domaćinstvu ili o razvoju karijere i postizanju financijske sigurnosti prije stupanja u brak. Moguće je da je u Hrvatskoj smanjena stopa zasnivanja formalne bračne zajednice posljedica ekonomske situacije koja se vrlo nepovoljno odražava na svakodnevni život i planiranje zasnivanja obitelji mladih ljudi. Primjerice, Akrap i Čipin (2008) smatraju da se visoka stopa nezaposlenosti ili niskih prihoda odražava u nemogućnost mladih da osiguraju vlastiti stambeni prostor, kao odraz samostalnosti i sigurnosti. Autori smatraju da je to jedan od važnijih činitelja niskog fertiliteta u Hrvatskoj, a posebno je važan za mlade parove koji su na pragu zasnivanja vlastite obitelji a nisu u stanju riješiti stambeno pitanje kako bi započeli samostalni život i imali djecu (Akrap i Čipin, 2008:416). Stoga bi nedostatak financijske sigurnosti mogao biti jedan od važnih razloga nastavka života s roditeljima (unatoč željenom osamostaljivanju) ili u podstanarstvu (ukoliko to financijske mogućnosti dopuštaju), zbog čega oklijevanja u formaliziranju partnerske zajednice. Dodatno moguće ekonomsko opterećenje predstavljaju i sociokulturna, tradicijska očekivanja organizacije vjenčanja i svadbene svečanosti, što je nekim parovima financijski nedostižno. Petrović (2011:59) ističe paradoks koji se javlja u postsocijalističkim zemljama, a očituje se u tome da „osobe s nižim obrazovanjem i dohotkom, iako imaju tradicionalnije i konzervativnije vrijednosti, postaju nositelji kohabitacija, izvanbračnih rađanja i razvoda brakova“, što autor uočava u zemljama kao što su Srbija, Mađarska, Rumunjska i Bugarska i pritom pretpostavlja da se „te bihevioralne forme više šire kao reakcija ili prilagođavanje na pogoršane ekonomske

1 Usporedbe radi, u Švedskoj je preko 50% djece rođeno izvan braka (Björnberg, 2001) a prema Institutu Američkih Vrijednosti iz 2009. godine u Sjedinjenim Američkim Državama taj postotak je iznosio 39,7%.

i socijalne uvjete nego kao alternativni životni stil visoko obrazovanih osoba“. S druge strane, autorice koje se bave promjenama vrijednosti i rodni odnosa na balkanskom području smatraju kako u zemljama u tranziciji, odnosno u zemljama koje se nalaze u različitim fazama priključivanja Europskoj Uniji, paralelno egzistiraju različiti elementi koji predstavljaju mješavinu različitih slojeva povijesnog vremena; premodernizma, modernizma i postmodernizma, a vidljivi su na razini razlika između individualnih i grupnih vrijednosti, odnosno između stavova i prakse (Blagojević, 2007; Stjepanović-Zaharijević i Gavrilović, 2010). Prema tome, kao bitnu osobinu suvremenog vremena ističu „susret, ukrštanje i istovremena prisutnost svih vremenskih dimenzija, sadašnjosti, prošlosti i budućnosti u podjednakoj meri“ (Milić, 2001:327) koja se osobito ogleda u stavovima prema partnerskim zajednicama i obitelji.

Osim ekonomskih i političkih razloga, važno je spomenuti i promjene koje se događaju u domeni kulture i globalizacije. To potvrđuju Akrap i Čipin (2006:16) koji navode da odluka o braku i djeci nije samo pod utjecajem materijalno-egzistencijalnih prilika već je i pod sve jačim utjecajem „duha vremena“ koji tomu ne pogoduje. Vjerojatno je da dolazi do jačanja permisivnosti mladih prema alternativnim oblicima partnerskih zajednica pod utjecajem globalne kulture koja se širi medijima i internetom, no nije nam poznato u kojoj se mjeri to događa. Činjenica je da, iako stremimo zapadnom društvu, neki tradicionalni, kulturološki, sociološki, religijski, ekonomski i edukacijski utjecaji zasigurno imaju veliku ulogu u oblikovanju stavova i sustava vrijednosti vezanih za ovu temu. Mladi ljudi koji su u dobi u kojoj se žele odvojiti od svoje primarne obitelji i ostvariti potrebu dijeljenja bliskosti i intimnosti s partnerom/icom, nalaze se u vremenu ambivalencije u kojem ih društvo i religijske institucije poučavaju tradicionalnim vrijednostima a sveprisutan Internet i mediji liberalnim, individualističkim vrijednostima. To potvrđuju Tomić-Koludrović i Leburic (2001) u objašnjavanju rezultata istraživanja životnih stilova mladih u Hrvatskoj devedesetih godina 20. stoljeća, ukazujući na istodobno postojanje životnih stilova koji se temelje i na kolektivističkim i na individualističkim vrijednostima. U konačnici, mi zapravo ne znamo kakvi su stavovi mladih u Hrvatskoj o kohabitaciji i braku, kao ni jesu li u suglasju s trendovima u nama bližim i daljim društvima. Stoga je svrha ovog istraživanja dobiti inicijalne smjernice o stavovima i razmišljanjima studenata o dva osnovna oblika partnerskih zajednica: formalnom braku i neformalnoj kohabitaciji. No, koliko parovi zaista uspijevaju realizirati zajednički život u bilo kojem obliku u trenutnoj situaciji visoke nezaposlenosti i financijske nesigurnosti, pitanje je za neko drugo, nacionalno istraživanje.

1.1 Ciljevi i hipoteze

Prvi je cilj ovog istraživanja ispitati stupanj slaganja mladih ljudi (studenata) uključenih u istraživanje s česticama na korištenoj *Skali stava o kohabitaciji i braku*. Drugi je cilj usporediti stavove o kohabitaciji i braku u odnosu na spol sudionika te ostala ispitana sociodemografska obilježja sudionika. U skladu s nalazima u literaturi, pretpostavka je da će sudionici koji su odrasli u gradu, u necjelovitoj obitelji, koji su imali iskustvo zajedničkog života s partnerom (ili su u ozbiljnoj vezi) te koji su manje religiozni imati

pozitivnije stavove o kohabitaciji. Po pitanju razlike s obzirom na spol sudionika, kreće se od nul-hipoteze jer su nalazi drugih istraživanja nedosljedni (npr. Whitehead i Pope-noe, 2000; Delač, 2007; Milenković, 2012).

2. METODOLOGIJA

2.1 Struktura sudionika

U istraživanju je sudjelovalo 417 studenata/ica osam različitih redovnih i izvanrednih studija Zdravstvenog veleučilišta u Zagrebu ($N_z=316$, $N_m=101$). Podaci su prikupljeni tijekom 2010. godine. Sudionici u ovom prigodnom uzorku prosječne su dobi od 23,42 godine ($SD=4,92$), od toga žene imaju prosječno 23,69 godina ($SD=5,08$) a muškarci 22,57 godina ($SD=4,29$), pri čemu se raspon dobi kreće od 18-36 godina. Ovaj uzorak obuhvaća mlade² ljude koji, zbog svoje dobi i relevantnosti ove teme za njih, mogu dati informacije koje se ispitivanjem traže. Radi se o dobnoj skupini koja je u životnom razdoblju u kojem pokušava postići samostalnost od roditelja ili barem razmišlja o tome pa je polazišna pretpostavka da već imaju neke formirane osobne stavove i/ili iskustva o partnerskim zajednicama. Kako uzorak čine studenti različitih zdravstvenih, stručnih studija koji u svom obrazovanju nemaju predviđene teme iz područja sociologije obitelji, pretpostavka je da su svoje stavove izražavali na temelju vlastitog iskustva, odnosno nisu bili posebno senzibilizirani za temu u okviru studija. S obzirom na vrstu studija (zdravstvene i medicinske djelatnosti) posljedično u uzorku prevladavaju sudionice, no mjere raspršenja pokazuju sličnu distribuciju dobi u oba rodna poduzorka. Zbog načina uzorkovanja mogućnosti generalizacije rezultata ovog istraživanja su limitirane no mogu poslužiti kao inicijalni pokazatelj razmišljanja mladih o ovoj temi koja se prerijetko istražuje na našem području, iz čega i proističe relevantnost ovakvog istraživanja.

Ostala ispitana sociodemografska obilježja vezana su uz obitelj i odrastanje, trenutni način života i religioznost. Sudionici su podjednako odrastali na selu ili manjem mjestu (50,4%) kao i u gradu (49,6%), najčešće s oba roditelja (njih 87,8%) dok je 11,5% odraslo s jednim roditeljem. Roditelji žive (ili su do kraja života živjeli) u braku (85,4%), dok je 12% roditelja sudionika rastavljeno (ne žive zajedno iako su još službeno vjenčani, nisu se nikada vjenčali ili su formalno razvedeni). Trenutno 52,7% sudionika živi s roditeljima ili članovima obitelji (braća, sestre), 20,4% s partnerom/icom, 19,4% ih dijeli sobu/stan sa sustanarom a samo ih 7% žive sami. Većina sudionika izjašnjava se umjereno religioznima (70,3%). U posljednjih godinu dana većina sudionika (69,1%) bila je u ozbiljnoj vezi s jednom osobom a 28,6% su barem neko vrijeme živjeli s partnerom (od nekoliko mjeseci do više od 3 godine).

2 Pojam mladosti označava fazu u psihofizičkom razvoju pojedinaca između djetinjstva i odraslosti (otprilike od 14./15. do 30./35. godine) koja je vezana uz ulazak u seksualnu zrelost (biološki kriterij); (Puzić i Bezinović, 2011:214). U ovom radu obuhvaćeni su mladi u dobi od formalne punoljetnosti pa do gornje granice dobi prema prethodnoj definiciji.

Sudionici su selektirani na temelju dobrovoljnosti sudjelovanja. Podaci su prikupljeni u vrijeme između održavanja nastave u učionicama. Kako se ne radi o ispitivanju osobnog iskustva već stavova, studenti nisu iskazivali potrebu za većom privatnošću prilikom ispunjavanja upitnika. Podaci su prikupljeni i obrađeni poštujući anonimnost sudionika kao i etičke standarde nužne za ispitivanja u kojima su sudionici ljudi.

2.2 Mjerni instrument

Sudionici su za potrebe istraživanja ispunili *Skalu stava o kohabitaciji i braku*. Skala je Likertovog tipa, gradacije od 1-4, a ispituje slaganje s pojedinom tvrdnjom navedenom u upitniku (od 1=nimalo se ne slažem do 4 = potpuno se slažem). Sveukupno skala sadrži 17 čestica koje su preuzete iz nekoliko radova koji su se bavili ovom temom (Whitehead i Popenoe, 2000; Cobb, Larson i Watson, 2003; Qu i Weston, 2008). Kako skala u ovom obliku još nije korištena, provjerene su njene psihometrijske osobine.

Dimenzionalnost prostora stavova mjenjenog opisanom skalom ispitana je eksplorativnom faktorskom analizom, uz prethodnu provjeru primjerenosti podataka za faktorsku analizu. Dobivena vrijednost Kaiser–Meyer–Olkinovog testa ($k=0,78$) ukazuje na dovoljnu proporciju varijance u varijablama koja bi mogla biti uzrokovana faktorima u pozadini. Bartlettov test se pokazao statistički značajnim ($\chi^2=1732,61$, $p<0,001$) što ukazuje na korelacijsku matricu pogodnu za faktorizaciju. Faktorskom analizom nakon varimax transformacije utvrđeno je šest faktora koji imaju karakterističan korijen (λ) veći od 1, a koji ukupno objašnjavaju 64,46% varijance (*Tablica 1*). Od navedenog, prvi faktor koji objašnjava 17,64% varijance odnosi se na stav o kohabitaciji kao trajnom obliku partnerskog života (npr. *Potpuno je prihvatljivo da par živi zajedno iako nemaju nikakvu namjeru vjenčati se*), dok se drugi faktor (12,20%) odnosi na stav o kohabitaciji kao pripremi za brak (npr. *Zajednički život prije braka poboljšati će šanse parova za nastavak sretnog braka*) i sadrži tri čestice. Treći do šestog faktora sadrže svaki po dvije čestice koje su raspodijeljene u zasebne teme. Treći faktor koji objašnjava dodatnih 10,50% varijance odnosi se na percepciju primjerene dobi za ulazak u brak (npr. *Ako se žena ne uda do svoje 35. godine, ljudi misle da s njome nešto nije u redu*). Četvrti se faktor (8,35%) odnosi na stav o braku (npr. *Brak je zastarjela institucija*). Peti je faktor (8,09%) vezan uz razloge za, odnosno protiv vjenčanja (*Parovi se vjenčaju jedino zbog pritiska svoje okoline*), dok je posljednji, šesti faktor (7,69%) obuhvatio čestice koje se bave pitanjem smisla formaliziranja partnerske veze (*Danas vidimo tako malo dobrih i sretnih brakova da se pitamo je li to ispravan način života*).

Iz razloga ovakve faktorske strukture te facijalne valjanosti čestica, za mjerenje stava o kohabitaciji bit će korištena skraćena verzija skale koja obuhvaća šest čestica unutar prvog faktora (*Skala stava o kohabitaciji kao trajnom obliku partnerskog života*) te tri čestice unutar drugog faktora (*Skala stava o kohabitaciji kao pripremi za brak*), kako bi se provjerila mogućnost razlike u stavu na ova dva faktora. Razlike među ispitanicima u pojedinim česticama koje pripadaju ovim i ostalim faktorima bit će prikazane i u zbirnoj tablici cijelog upitnika samo kroz deskriptivne parametre. Sve čestice/faktori bit će prikazani u *Tablici 2*. Za cjelovitu skalu od 17 čestica koeficijent unutarnje konzistencije

Tablica 1 - Matrica komponenti za Skalu stava o kohabitaciji i braku, nakon varimax transformacije

	1	2	3	4	5	6
Čestice						
1. Zajednički život prije braka poboljšati će šanse parova za nastavak sretnog braka.	,107	,859	-,094	-,054	-,102	-,033
2. Brak je zastarjela institucija.	,331	,111	-,047	-,689	,122	,124
3. Potpuno je prihvatljivo da par živi zajedno iako nemaju nikakvu namjeru vjenčati se.	,656	,263	-,136	-,297	,061	-,034
4. Par ne može zauvijek živjeti zajedno izvan braka, prije ili kasnije moraju se vjenčati.	-,622	,028	,139	,260	,222	,171
5. Dobar brak i obiteljski život su izuzetno važni.	-,076	,044	-,074	,845	-,017	,063
6. Ako se muškarac ne oženi do svoje 40. godine, ljudi misle da s njime nešto nije u redu.	,051	,015	,882	-,029	-,084	-,130
7. Ljudi radije žive u vanbračnoj zajednici jer je jednostavnije razići se kada stvari krenu po zlu.	-,060	,099	-,176	-,043	,013	,680
8. Danas vidimo tako malo dobrih i sretnih brakova da se pitamo da li je to ispravan način života.	,025	,059	-,030	,024	,071	,819
9. Dobro je da par živi zajedno prije braka kako bi saznali da li se uistinu slažu.	,259	,845	-,020	-,050	,052	,124
10. Dovoljno je živjeti s nekim godinu dana kako bi bili sigurni da se želimo s tom osobom vjenčati.	-,008	,541	,163	,085	,308	,197
11. Većinom ljudi imaju ispunjeniji i sretniji život ukoliko izaberu zakonski potvrđen brak, negoli kada ostanu sami ili samo žive s nekim.	-,643	,143	,090	,158	,273	-,059
12. Muškarac i žena koji odluče imati i odgajati dijete izvan braka, žive na način koji bi mogao biti destruktivan za društvo.	,712	,000	,233	,004	,181	-,030
13. Grijech je nevjerenčano živjeti s partnerom.	,752	,218	,096	,065	,108	-,010
14. Parovi žive zajedno jer si ne mogu financijski priuštiti vjenčanje.	-,095	,165	-,076	-,065	,740	-,050
15. Parovi se vjenčaju jedino zbog pritiska svoje okoline.	,134	-,111	-,215	-,068	,702	,161
16. Ako se žena ne uda do svoje 35. godine, ljudi misle da s njome nešto nije u redu.	-,011	-,024	,877	-,002	-,162	-,097
17. Ako su partneri zaista zaljubljeni nije važno da li su vjenčani ili ne	,683	,353	,019	-,143	,029	,099

iznosi $\alpha=0,69$, dok koeficijent pouzdanosti za skalu čestica unutar prvog faktora (6 čestica) iznosi $\alpha=0,811$, te $\alpha=0,714$ unutar drugog faktora.

Upitnik sadrži i pitanja vezana uz opće demografske podatke koji obuhvaćaju slijedeće varijable: spol, dob, najviši završeni stupanj obrazovanja, godina studija, veličina mjesta u kojem su sudionici živjeli do punoljetnosti, struktura obitelji tijekom odrastanja (odrasli s oba roditelja, s jednim roditeljem ili bez roditelja), bračni status roditelja (u braku, u izvanbračnoj zajednici, ne žive zajedno ali su još uvijek vjenčani/nisu se nikada vjenčali, rastavljeni), s kime sudionici trenutno žive (roditeljima, bratom/sestrom, partnerom, sustanarom, sam/a), smatraju li se religioznima (nimalo, samo formalno, umjereno ili izrazito), jesu li u posljednjih godinu dana bili u partnerskoj vezi (ako da, s koliko osoba) i jesu li ikada živjeli s partnerom (ako jesu, trajanje zajedničkog života).

3. REZULTATI

Kako bi se dobio odgovor na prvi cilj istraživanja, analiziran je stupanj slaganja sudionika sa svim uključenim česticama, dok su u sklopu drugog cilja serijom t-testova uspoređeni stavovi u odnosu na spol sudionika na razini pojedinih čestica. U deskriptivnom dijelu obrade rezultata dobivenih primjenom *Skale stavova o kohabitaciji i braku* prikazane su mjere centralne tendencije (aritmetičke sredine) te mjere raspršenja na razini pojedinih čestica cjelovite skale. Radi sažimanja i preglednosti, u *Tablici 2* prikazani su rezultati dobiveni na pojedinim česticama Skale te rezultati testiranja razlike prema spolu (t-testom). Čestice su pritom navedene redom koji prati rezultate faktorske analize. S obzirom na to da su se faktorskom analizom ekstrahirala dva faktora koja su oba vezana uz stav o kohabitaciji, ali su kontekstualno različite kvalitete, što nije bilo moguće predvidjeti u početnoj verziji primijenjene skale, zanimljivo je istražiti razliku između ova dva faktora. Kako je skala čestica unutar prvog i drugog faktora pokazala zadovoljavajuće psihometrijske osobine, u nastavku će rezultati biti obrađeni na razini skraćene *Skale stava o kohabitaciji kao trajnom obliku partnerskog života* i *Skale stava o kohabitaciji kao pripremi za brak*. Rezultati u pojedinim česticama rekodirani su kako bi viši rezultat na svim česticama označavao pozitivniji stav o kohabitaciji. Prosječna vrijednost stava o kohabitaciji kao trajnom obliku partnerskog života unutar prvog faktora za cijelu skupinu iznosi $M=2,63$ ($SD=0,379$), a pritom su najniža vrijednost 1,17 a najviša 3,673. Ovaj rezultat ukazuje na blago pozitivan stav o kohabitaciji cijele skupine, što nam daje odgovor na prvi cilj istraživanja. Prosječna vrijednost stava o kohabitaciji kao pripremi za brak unutar drugog faktora za cijelu skupinu iznosi $M=2,83$ ($SD=0,763$), a pritom su najniža vrijednost 1,00 a najviša 4,00. Razlika u prosječnim vrijednostima stava za cijelu skupinu sudionika u ova dva faktora pokazala se statistički značajnom ($t=147,56$, $df=416,414$, $p<0,000$), što ukazuje na značajno pozitivniji stav o kohabitaciji kao pripremi za brak nego o kohabitaciji kao trajnom obliku partnerskog života.

Kako bi se dobio odgovor na drugi cilj istraživanja koji se odnosi na utvrđivanje rodni razlika u stavu, provjerena je distribucija rezultata ove dvije varijable za rodne poduzorke (Kolomogorov-Smirnovljevim testom i histogramom s normalnom krivuljom). Za oba

Tablica 2 - Rezultati na česticama Skale stava o kohabitaciji i braku prema spolu

Čestice	spol	Stupanj slaganja s pojedinom česticom (%)				Testiranje razlike prema spolu				
		Uopće ne	Umjerenost	Umjerenost da	U potpunosti	M	SD	t	df	p
1. FAKTOR										
1. Potpuno je prihvatljivo da par živi zajedno iako nemaju nikakvu namjeru vjenčati se.	Ž	13,0	19,7	30,8	36,5	2,91	1,038	-1,808	414	,071
	M	5,9	22,8	24,8	46,5	3,12	,962			
2. Par ne može zauvijek živjeti zajedno izvan braka, prije ili kasnije moraju se vjenčati. *	Ž	42,9	22,1	23,4	11,5	2,04	1,062	1,430	410	,154
	M	56,0	12,0	22,0	10,0	1,86	1,083			
3. Većinom ljudi imaju ispunjeniji i sretniji život ukoliko izaberu zakonski potvrđen brak, negoli kada ostanu sami ili samo žive s nekim. *	Ž	22,2	28,2	30,4	19,3	2,47	1,040	,940	415	,348
	M	28,7	20,8	36,6	13,9	2,36	1,045			
4. Muškarac i žena koji odluče imati i odgajati dijete izvan braka, žive na način koji bi mogao biti destruktivan za društvo. *	Ž	6,4	29,1	33,2	31,3	2,89	,923	1,318	150,892	,189
	M	15,0	26,0	29,0	30,0	2,74	1,050			
5. Grijech je nevjenčano živjeti s partnerom. *	Ž	10,8	17,8	18,8	52,5	3,13	1,060	1,317	148,398	,190
	M	21,0	15,0	12,0	52,0	2,95	1,234			
6. Ako su partneri zaista zaljubljeni nije važno jesu li vjenčani ili ne.	Ž	7,3	12,0	20,9	59,8	3,33	,950	-9,981	415	,327
	M	4,0	9,9	24,8	61,4	3,44	,830			
2. FAKTOR										
1. Zajednički život prije braka poboljšati će šanse parova za nastavak sretnog braka.	Ž	13,6	16,5	40,8	29,1	2,85	,991	-3,103	415	,002
	M	6,9	10,9	37,6	44,6	3,20	,895			

2. Dobro je da par živi zajedno prije braka kako bi saznali slažu li se uistinu.	Ž	7,9	9,2	37,1	45,7	3,21	909	-1,195	413	,233
	M	7,0	6,0	34,0	53,0	3,33	,877			
3. Dovoljno je živjeti s nekim godinu dana kako bi bili sigurni želimo li se s tom osobom vjenčati.	Ž	27,8	25,0	31,6	15,5	2,35	1,048	1,093	415	,275
	M	29,7	32,7	23,8	13,9	2,22	1,026			
3. FAKTOR										
4. Ako se žena ne uda do svoje 35. godine, ljudi misle da s njome nešto nije u redu.	Ž	25,9	32,9	22,5	18,7	2,34	1,058	-,389	415	,698
	M	23,8	38,6	12,9	24,8	2,39	1,104			
5. Ako se muškarac ne oženi do svoje 40. godine, ljudi misle da s njime nešto nije u redu.	Ž	25,3	39,6	19,0	16,1	2,26	1,012	,246	151,263	,806
	M	33,7	34,7	6,9	24,8	2,23	1,165			
4. FAKTOR										
6. Dobar brak i obiteljski život izuzetno su važni.	Ž	0,9	1,9	18,7	78,5	3,75	,534	2,369	137,636	,019
	M	2,0	6,9	23,8	67,3	3,56	,713			
7. Brak je zastarjela institucija.	Ž	63,0	21,2	12,7	3,2	1,56	,832	-2,760	140,647	,007
	M	52,5	17,8	18,8	10,9	1,88	1,070			
5. FAKTOR										
8. Parovi žive zajedno jer si ne mogu financijski priuštiti vjenčanje.	Ž	36,1	26,9	33,5	3,5	2,04	,914	-,143	415	,886
	M	33,7	34,7	23,8	7,9	2,06	,947			
9. Parovi se vjenčaju jedino zbog pritiska svoje okoline.	Ž	39,7	30,3	26,8	3,2	1,94	,890	,341	409	,734
	M	40,6	30,7	26,7	2,0	1,90	,866			
6. FAKTOR										
10. Ljudi radije žive u izvanbračnoj zajednici jer je jednostavnije razići se kada stvari krenu po zlu.	Ž	8,5	16,5	52,8	22,2	2,89	,847	,617	156,332	,538
	M	9,9	23,8	40,6	25,7	2,82	,932			
11. Danas vidimo tako malo dobrih i sretnih brakova da se pitamo je li to ispravan način života.	Ž	12,4	15,6	41,0	31,1	2,91	,978	3,935	156,980	,000
	M	25,7	23,8	31,7	18,8	2,44	1,072			

Napomena: * = čestice koje se obrnuto boduju. Rezultati su prikazani u rekodiranom obliku.

uzorka rezultati se distribuiraju normalno, što je korišteno kao argument za usporedbu ove dvije brojčano različite skupine.

Tablica 3 - Prikaz razlika u stavu o kohabitaciji između ženskih i muških sudionika, s pripadajućim t-omjerom

Skala	spol	N	M	SD	t	df	p
Skala stava o kohabitaciji kao trajnom obliku partnerskog života	Ž	316	2,62	,377	3,993	198, 445	,595
	M	101	2,64	,317			
Skala stava o kohabitaciji kao pripremi za brak	Ž	315	2,81	,773	-1,262	175,630	,209
	M	100	2,91	,727			

Iz tablice je vidljivo da razlika u stavu između ženskih i muških sudionika istraživanja nije statistički značajna niti u jednom od prva dva testirana faktora ($p > 0,05$). Iz razloga nepostojanja statističke razlike među rodnim uzorcima, ostajemo pri početnoj nul-hipotezi.

U skladu s ciljevima istraživanja, nakon usporedbe rezultata u odnosu na spol sudionika, dodatno je uspoređen stav o kohabitaciji u odnosu na ostale demografske osobine sudionika. Serijom jednostavnih analiza varijance provjerena je povezanost demografskih obilježja sudionika s njihovim stavom o kohabitaciji kao trajnom obliku partnerskog života. U analize su uvrštene sljedeće varijable: veličina mjesta odrastanja do punoljetnosti ($F=0,669$, $df=4,401$, $p > 0,05$), cjelovitost primarne obitelji tijekom odrastanja ($F=1,316$, $df=2,399$, $p > 0,05$), bračni status roditelja ($F=1,062$, $df=2,395$, $p > 0,05$), s kime sudionici trenutno žive ($F=0,805$, $df=5,396$, $p > 0,05$), jesu li u posljednjih godinu dana bili u partnerskoj vezi i broj veza ($F=0,865$, $df=2,400$, $p > 0,05$), jesu li ikada živjeli s partnerom/icom i trajanje veze ($F=1,379$, $df=3,397$, $p > 0,05$) te smatraju li se religioznim ($F=3,983$, $df=3,401$, $p < 0,001$). Od svih navedenih varijabli jedino se iskazani stupanj religioznosti pokazao kao područje statistički značajne razlike među sudionicima. Kako između sudionika koji nisu nimalo religiozni i onih koji se smatraju samo formalno religioznim nije pronađena značajna razlika, te dvije skupine spojene su u jednu kako bi se donekle ujednačio broj sudionika u skupinama (osobito dvije krajnje skupine).

Tablica 4 - Prikaz razlika u stavu o kohabitaciji s obzirom na stupanj religioznosti sudionika, rezultati post-hoc Scheffé testa

Stupanj religioznosti	N	M	SD	Stupanj religioznosti	Razlika M	p
Nisu religiozni ili samo formalno	55	2,90	,736	Umjereno Izrazito	,15980 ,33543	,009 ,000
Umjereno	291	2,88	,732	Nisu+ formalno Izrazito	-,15980 ,17562	,009 ,001
Izrazito	69	2,56	,858	Nisu+ formalno Umjereno	-,33543 ,17562	,000 ,001

Kako je vidljivo iz *Tablice 4*, sudionici u svim skupinama s obzirom na izraženu religioznost statistički se značajno međusobno razlikuju. Pritom oni sudionici koji se izjašnjavaju nereligioznima ili samo formalno religioznima (u uputi je sudionicima pojašnjeno da se to odnosi na one koji su rođeni u obitelji koja izražava pripadnost određenoj religiji, no sami ne prakticiraju tu vjeroispovijest), zastupaju najpozitivnije stavove o kohabitaciji kao trajnom obliku partnerske zajednice. U skladu s navedenim, drugu hipotezu možemo tek djelomice prihvatiti.

4. RASPRAVA

Državni zavod za statistiku (2012) objavio je službene rezultate popisa stanovništva provedenog 2011. godine prema kojima u izvanbračnoj zajednici u Republici Hrvatskoj živi ukupno 48.886 parova. Iako se radi o nezanemarivom broju građana, kohabitacija je ipak kao oblik nevjenčanog partnerskog života u Hrvatskoj zastupljena u manjoj mjeri nego u Sjedinjenim Američkim Državama, Australiji i zemljama sjeverne i srednje Europe. Kako se Hrvatska nalazi u regiji koja je obilježena postsocijalističkom tranzicijom, uočavaju se sličnosti sa zemljama u okruženju koje karakteriziraju nagle promjene iz tradicionalnih vrijednosti i ruralnog načina života prema urbaniziranim i europeiziranim utjecajima, obilježenim ekonomskim ograničenjima koja ne prate želje i potrebe mladih naraštaja za samostalnim životom. U aktualnom vremenu neke od razloga možemo tražiti i u zakonodavnim odredbama koje načelno izjednačuju izvanbračne zajednice s formalnim bračnim zajednicama (no ne u svim segmentima, primjerice, u poreznim zakonima, što stvara teškoće u svakodnevnom životu) te svakako u sociokulturnim (a osobito religijskim) stavovima koje imaju o braku i kohabitaciji.

Kako bi se dobila slika o pojedinim stavovima koje sudionici zauzimaju o ovoj temi te analizirao stupanj slaganja s pojedinim izjavama ženskih i muških sudionika, korištene su sve čestice unutar prvobitne skale. Uvidom u *Tablicu 2* uočavaju se ambivalentni stavovi o kohabitaciji i braku uključenih sudionika istraživanja. Sudionici kao skupina ne zauzimaju jasan smjer stava prema izjavi da *ljudi većinom imaju ispunjeniji i sretniji život ukoliko izaberu zakonski potvrđen brak, negoli kada ostanu sami ili samo žive s nekim*. Whitehead i Popenoe (2000) navode da se longitudinalnim praćenjem stava na temelju ove izjave od 1976. godine u starijih adolescenata, djevojke manje slažu s ovom izjavom od mladića, no njihovi se stavovi tijekom posljednjih godina sve više približavaju. U ovom istraživanju stavovi se studentica i studenata ne razlikuju. Ova ambivalencija nalazi se i u dalje analiziranim česticama pri čemu će biti vidljivo da se sudionici istovremeno izjašnjavaju u prilog braka ali i kohabitacije. Ovu neodlučnost potvrđuje i Petrović (2011) koja ukazuje na kontekstualne specifičnosti teorije druge demografske tranzicije u postsocijalističkim zemljama, a pritom posebno misli na kontekst ratnih događanja i nacionalnih sukoba te spore društveno-ekonomske transformacije koji otežavaju strukturne preduvjete promjena bračnih i obiteljskih modela, što doprinosi ambivalentnosti u sferi vrijednosti.

S izjavom kako je *brak zastarjela institucija* ne slaže se 80,8% svih sudionika. Ovaj postotak neslaganja gotovo je identičan već spomenutom postotku dobivenom na većoj

skupini hrvatskih sudionika od 80,9%, iako je u odnosu na 1999. godinu slaganje s ovom izjavom manje (tada je iznosilo 87,3%; Rimac, 2010). Dodatno, ispitanici iz zapadnog dijela Hrvatske skloniji su složiti se s tvrdnjom da je brak zastarjela institucija za razliku od onih iz južnog dijela koji su tome manje skloni (Nikodem i sur., 2010:634). Prema tome, nije dovoljno uzeti u obzir samo nacionalnu pripadnost već i zemljopisne odrednice. Kako se radi o uzorku studenata koji na studiranje u Zagreb dolaze iz različitih dijelova Hrvatske, moguće je da su podaci donekle uprosječeni pod utjecajem te činjenice. U istraživanju promjena u partnerskim zajednicama koje se na prijelazu stoljeća događaju u središnjoj i istočnoj Europi (pritom autori misle na bivše jugoslavenske države te države bivšeg Sovjetskog Saveza), Thornton i Philipov (2009) potvrđuju postotni rast ispitanika koji se slažu s izjavom da je brak zastarjela institucija. Primjerice, u Sloveniji taj je postotak najviši i iznosi 31% dok je najniži u Poljskoj u kojoj se tek 11% sudionika s njome slaže. U ovom istraživanju s tom izjavom izražava potpuno ili djelomično slaganje 19,1% svih sudionika, što je najbliže podacima istih autora dobivenim u Mađarskoj (21%). Podaci iz Australije govore da se oko 69% mladih ove životne dobi (od 20-39 godina) djelomično ili uopće ne slaže s ovom izjavom dok ih se tek oko 15% s tom izjavom slažu (Qu i Weston, 2008). Ipak, važno je napomenuti da postoji statistički značajna razlika u stavu prema ovoj izjavi između studentica i studenata. Studentice se značajno manje slažu da je brak zastarjela institucija, odnosno 63% sudionica te 52,2% sudionika smatraju kako brak uopće nije zastarjela institucija, a od toga se 15,9% djevojaka i čak 29,7% mladića potpuno slažu s tom izjavom. Ova rodna razlika primijećena je i u drugim istraživanjima (npr. Rotariu, 2006; Qu i Weston, 2008; Valentová, 2011). U Rumunjskoj se čak 84,5% žena nije složilo s ovom izjavom no Rotariu (2006) ipak navodi da se mlade, urbane, neudane ili razvedene, educirane žene ipak češće izjašnjavaju u prilog nevjenčanoj zajednici. Iz navedenog možemo zaključiti da ženama koje ne pripadaju nabrojanim skupinama brak vjerojatno predstavlja tradicionalni ideal sigurnosti, zaštite i stabilnosti.

Sukladno prethodnom, za 78,5% žena i 67,3% muškaraca *dobar brak i obiteljski život izuzetno su važni*. I u ovoj varijabli stav studenata statistički se značajno razlikuje od stava koji izražavaju studentice. Studentice se statistički značajno više slažu s tom izjavom, što je potvrđeno i u drugim istraživanjima u kojima se također uočava da sudionice pridaju veću važnost braku kroz slaganje s tom izjavom (Whitehead i Popenoe, 2000; Qu i Weston, 2008). Ipak, one izražavaju svoju zabrinutost i sumnju u ostvarenje tog ideala statistički se značajno više od studenata slažući i s izjavom kako *danas vidimo tako malo dobrih i sretnih brakova, da se pitamo da li je to ispravan način života*.

Kako je već napomenuto, iako izražavaju stavove u kojima vrednuju brak kao partnersku zajednicu, sudionici se istovremeno izjašnjavaju i u prilog nevjenčanom partnerskom životu. Dokaz za to je stupanj slaganja s izjavom *Ako su partneri zaista zaljubljeni nije važno da li su vjenčani ili ne*. Većina sudionika slaže se s tom izjavom (60%), odnosno skloni su (potpuno i djelomično) složiti se s izjavom kako je *prihvatljivo da par živi zajedno iako nemaju nikakvu namjeru vjenčati se* (68% svih sudionika). Ovaj postotak blizak je izraženom slaganju Britanaca (69,4%; Coast, 2009) kao i Australaca s istom

izjavom (43-46% u toj dobnoj skupini ih se izrazito slaže s tom izjavom dok ih se oko 31-34% donekle slaže; Qu i Weston, 2008). U Europskoj studiji vrednota 54,4% hrvatskih ispitanika složilo se da je *u redu da dvoje ljudi živi zajedno bez stupanja u brak* dok se 20,7% nije složilo s tom izjavom (Rimac, 2010). Početkom stoljeća, 80-84% Britanaca u dobi od 18-34 godine složilo se s izjavom kako je prihvatljivo da par živi zajedno iako se nemaju namjeru vjenčati, no ipak shvaćaju brak ozbiljnom odgovornošću, a njih 73% nije se složilo da je brak samo „komad papira“, odnosno 59% smatralo je da je brak još uvijek najbolji oblik partnerske veze (Barlow i sur., 2001)³.

Prihvaćanje kohabitacije kao oblika „testiranja veze“ prihvatljivo je većini sudionika, pri čemu se potpuno (47,2%) odnosno djelomično (36,2%) slažu da je *dobro da par živi zajedno prije braka kako bi saznali da li se uistinu slažu*. U američkom nacionalnom projektu istraživanja stavova o braku, provedenom na prijelazu stoljeća, uočava se nagli porast proporcije slaganja s ovom izjavom koji je tada iznosio 59%, a slične rezultate navodi i Johnson (2005). U Britanaca taj postotak iznosio je bliskih 61% (Haskey, 2001). Istraživači su pretpostavili da će taj postotak i dalje rasti. Sudionici ovog istraživanja također se više slažu da *će zajednički život prije braka poboljšati šanse parova za nastavak sretnog braka* (32,9% se potpuno slaže s ovom izjavom dok se njih 40% umjereno slaže). Pritom su studenti značajno skloniji (44,6%) nego studentice (29,1%) složiti se s ovom izjavom. I u drugim je istraživanjima primijećeno veće slaganje muških sudionika s ovom izjavom. Primjerice, u longitudinalnom istraživanju koje je analizirala Johnsonova (2005) 64,9% starijih srednjoškolaca i 55,3% srednjoškolki u SAD-u složilo se ili se uglavnom složilo da bi par trebao živjeti zajedno prije braka. Stav o tome koliko bi dugo par trebao živjeti zajedno prije braka ovim istraživanjem nismo saznali. Za česticu o vremenu zajedničkog života koje je dovoljno za odluku o ulasku u brak ne vidimo izražen smjer stava, što vjerojatno znači da sudionici na to gledaju individualno, odnosno ne prihvaćaju ograničen vremenski rok (godinu dana) za koji smatraju da je dovoljan za donošenje tako važne životne odluke.

Kao pragmatičan razlog za kohabitaciju sudionici navode da je *jednostavnije razići se kada stvari krenu po zlu* (52% muškaraca i 40,6% žena) a ne slažu se s time da *parovi žive zajedno jer si ne mogu priuštiti vjenčanje* (64,3% svih sudionika), odnosno da se *vjenčaju jedino radi pritiska svoje okoline* (70,3% svih sudionika ne slaže se s ovom izjavom). Prema tome, vjerojatno smatraju da je kohabitacija ipak rezultat slobodne volje i odluke parova te da vanjski faktori nemaju veliki utjecaj na realizaciju bračnog života. Huang-Hickrod i Leonard (1980) proveli su kvazi-longitudinalnu studiju koja je trajala devet godina u kojoj su zamolili studente da im nabroje najvažnije razloge za kohabitaciju. Pet najznačajnijih razloga koje su naveli bile su: pogodnost (osobito za muškarce; Jamieson i sur., 2002), testiranje kompatibilnosti, ljubav za partnera, nada u izgradnju trajnije veze

3 Ovdje je važno napomenuti da prilikom usporedbe proporcija izraženog stava prema pojedinim izjavama valja imati na umu da su u različitim istraživanjima korištene različite ljestvice za određivanje stupnja slaganja. U pojedinim istraživanjima bile su to trostupanjske skale pa sve do petstupanjskih skala, u kojima postoji mogućnost izjašnjavanja finijih razlika u intenzitetu stava.

i ekonomski razlozi. S druge strane, izneseni razlozi protiv kohabitiranja bili su: neodobravanje od strane roditelja, neodobravanje partnera/ice, savjest („nevjenčani život s partnerom je grijeh“) te strah od trudnoće.

Sveukupni stav o kohabitaciji izmjeren je *Skalom stava o kohabitaciji kao trajnom obliku partnerskog života* (česticama unutar prvog faktora), pri čemu je prosječna vrijednost stava o kohabitaciji $M=2,63$ ($SD=0,379$), što bi se moglo opisati kao umjereno pozitivan stav cijele skupine sudionika. U skladu s rezultatima eksplorativne faktorske analize provjeren je i *stav o kohabitaciji kao pripremi za brak* unutar drugog faktora koji je za cijelu skupinu još pozitivniji od prethodne skale te iznosi $M=2,83$ ($SD=0,763$). Razlika u prosječnim vrijednostima stava za cijelu skupinu sudionika u ova dva faktora pokazala se statistički značajnom, što ukazuje na značajno pozitivniji stav o kohabitaciji kao razdoblju pripreme za brak nego o kohabitaciji kao trajnom obliku partnerskog života. Ovi rezultati sukladni su procesu liberalizacije u zemljama u kojima je kohabitacija prihvaćeniji oblik partnerskog života, od stava da je kohabitacija strategija postupne pripreme za brak (Manting, 1996) do prihvaćanja kohabitacije kao prihvatljive alternative braku (Haskey, 1999; Kiernan, 2001). Kohabitacija kao priprema za brak izaziva manji konflikt između tradicionalnog i liberalnog stava o partnerskim odnosima pa je stoga i prihvatljivija.

Međutim, postoji li rok trajanja predbračne kohabitacije koji bi bio socijalno prihvatljiv, odnosno nakon koliko godina kohabitacije partneri počinju osjećati socijalni pritisak bližnjih za formalizacijom veze? Također, je li neformalni oblik partnerske zajednice prihvatljiv sve dok su u zajednicu uključena samo dva člana? Drugim riječima, pojačava li se socijalni pritisak za stupanje u brak ukoliko dođe do trudnoće ili rađanja djeteta, odnosno proširenjem obitelji? Na ova pitanja nismo dobili jednoznačan odgovor u ovom istraživanju a bilo bi ih zanimljivo ispitati s obzirom mogućnost postojanja stupnjeva prihvatljivosti s obzirom na vrstu izvanbračne zajednice. S druge strane, može se pretpostaviti da je sveukupno pozitivniji stav o kohabitaciji donekle povezan i s činjenicom da se radi o studentima i ograničenom rasponu dobi, što ipak homogenizira skupinu. Je li mlađa dobna skupina ipak sklonija podržati kohabitaciju, odnosno podrazumijeva li viši stupanj obrazovanja liberalnije stavove o alternativnim partnerskim zajednicama? U pojedinim istraživanjima spominje se slabije odobravanje nevjenčanog partnerskog života kod sudionika koji su stariji od 55 godina (Valentová, 2011). U skladu s nalazima prethodno spomenute autorice, unutar dobnog raspona sudionika u ovom istraživanju očekivalo bi se da će sudionici iznad 24 godine starosti biti nešto skloniji doživljavanju braka zastarjelim oblikom partnerske zajednice nego što će to smatrati mlađi sudionici no ta razlika nije se pokazala značajnom u ovom istraživanju. Ipak, valjalo bi ju provjeriti na većem i dobno heterogenijem uzorku.

Iako se uočavaju razlike u pojedinim česticama upitnika, razlika u ukupnom stavu o kohabitaciji između ženskih i muških sudionika istraživanja nije se pokazala značajnom. Otkako su započela nacionalna istraživanja stavova o kohabitaciji i braku, u nekim radovima uočen je trend liberalnijeg stava mladića u odnosu na djevojke (npr. američke studije prema kojima je stav mladića još od 1975. godine postotno veći u prilog koha-

bitaciji nego što je to stav djevojaka; Johnston i sur., 2003; Johnson, 2005). Međutim, rodna sukladnost u općem stavu o kohabitaciji prisutna je u novijim istraživanjima, osobito za mlade dobne skupine ispitanika (npr. Coast, 2009; Qu i Weston, 2008; Parker i Vassallo, 2009). Berrington i Diamond (2000) su pronašli povezanost višeg stupnja edukacije s pozitivnijim stavom o kohabitaciji, no ove nalaze tumače s oprezom. Naime, oni pretpostavljaju da ta povezanost nije nužno uvjetovana samom razinom edukacije već činjenicom da su se mnogi studenti koji su odrasli izvan mjesta studiranja rano odselili iz roditeljskog doma te su imali priliku iskusiti kohabitaciju tijekom ili nakon studiranja, osobito ako se nisu vratili u rodno mjesto već su pronašli posao u mjestu studiranja. To bi mogao biti i razlog nedostatka razlike u stavovima o kohabitaciji i braku s obzirom na veličinu mjesta odrastanja koji je dobiven u ovom istraživanju, iako bismo mogli očekivati da će se sudionici koji su odrastali na selu ili u manjem mjestu, zbog njegovanja tradicije obiteljskog života unutar manjih zajednica (Bušelić, 2010), razlikovati od onih odraslih u urbanoj sredini. Možemo se zapitati bi li ta razlika bila neznačajna kada bi u uzorku bili sudionici koji nisu studenti (ili nisu studirali izvan mjesta odrastanja)?

Cunningham i Thornton (2005) proučavali su povezanost iskustva mladih između 18 i 31 godinu u partnerskim zajednicama sa stavom o kohabitaciji i zaključili da oni sudionici koji su prije braka živjeli u kohabitaciji te oni koji su se vjenčali bez da su prije braka zajedno živjeli te se nakon nekog vremena razveli, imaju pozitivniji stav o kohabitaciji. Dodatno, oni sudionici koji imaju iskustvo kohabitacije ili razvoda braka svojih roditelja također će češće zastupati stav u prilog kohabitaciji, odnosno bit će skloniji predbračnoj kohabitaciji kako bi testirali svoju vezu (Berrington i Diamond, 2000). Stoga je stav o kohabitaciji dodatno uspoređen s većinom ispitanih demografskih varijabli. Rezultati su pokazali da na stavove o kohabitaciji i braku nisu djelovali niti okolnosti života u primarnoj obitelji (primjerice bračni status njihovih roditelja), s kime trenutno žive, kao ni broj i trajanje partnerskih veza tijekom protekle godine dana. S obzirom da je postotak sudionika koji odobravaju kohabitaciju kao oblik partnerskog života u ovom uzorku relativno visok, kao i da se radi o uzorku studenata od kojih su oni koji studiraju izvan svoga prebivališta (manje mjesto) dio svojih formativnih godina proveli uglavnom udaljeni od svojih obitelji, u podstanarstvu ili studentskim domovima, moguće je da su usvojili „liberalnije“ stavove te se u tom smislu manje razlikuju od svojih vršnjaka iz velikog grada. Dodatno, u ovom radu ispitivali su se stavovi koje studenti zastupaju u trenutku ispunjavanja upitnika (pri čemu je moguć utjecaj vršnjačkog konformizma) no ne može se sa sigurnošću tvrditi da bi svoje stavove pretočili u ponašanje, kada se za to stvore uvjeti.

Jedino se varijabla *izražena religioznost* pokazala kao značajno povezana sa stavom o kohabitaciji. Iako su mladi manje religiozni u usporedbi s ostalim dobnim skupinama, Zrinščak (2001) primjećuje varijabilnost u religijskoj orijentaciji mladih u Hrvatskoj, koja raste krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća kao oblik prilagodbe na promjene političkog sustava. Zrinščak te promjene pripisuje povezivanju pripadnosti crkvi i izražavanju nacionalnog identiteta više nego aktivnoj duhovnosti. To potkrjepljuje

podacima o neprihvatanju religijskih stavova po pitanju spolnosti i moralnosti kod većine pripadnika Crkve, unatoč snažnom otporu te iste Crkve koji izražava u javnosti. Primjerice, 2010. godine na stratificiranom nacionalnom uzorku osoba u dobi od 18 do 25 godina (N=1005) 83,8% sudionika zastupalo je mišljenje kako bi „seksualni odgoj i edukaciju“ trebalo uvesti u hrvatske škole (Modrić i sur., 2011). Novija istraživanja potvrđuju ova zapažanja u smislu sukoba između izražavanja sekularnih stavova mladih o svakodnevnim životnim pitanjima u skladu s modernim društvenim okolnostima i potrebe za održavanjem tradicionalnih stavova i konformizma u nesigurnom svijetu.

U *Tablici 4* prikazane su razlike u stavu o kohabitaciji s obzirom na stupanj religioznosti sudionika (post-hoc Scheffé test). Sve skupine značajno se razlikuju jedna od druge a pritom sudionici koji nisu religiozni ili ne prakticiraju svoju religioznost izražavaju stav koji odobrava i prihvaća kohabitaciju kao oblik partnerske zajednice. S druge strane, sudionici koji se izjašnjavaju kao vrlo religiozni smatraju kohabitaciju najmanje prihvatljivom. Ovakav rezultat može se naći u mnogim istraživanjima (npr. Nikodem i sur., 2010; Bušelić, 2010; Berrington i Diamond, 2000; Mazzuca, 2003; Johnson, 2005; Village i sur., 2010). U analizi osnovnih pokazatelja za Hrvatsku, Nikodem i suradnici (2010) iznose podatak kako se 84,6% religioznih sudionika ne slaže da je brak zastarjela institucija dok isto mišljenje zastupa 68,6% onih koji se izjašnjavaju nereligioznima te 75,4% ateista. Mazzuca (2003) pak navodi da 50% američkih adolescenata koji idu redovno u crkvu, naspram 85% onih koji ne idu u crkvu, smatraju kohabitaciju moralno prihvatljivom, dok Johnson (2005) navodi da 21,3% adolescenata koji se izjašnjavaju kao vjernici smatraju da je dobra ideja živjeti s partnerom prije braka. U skladu s navedenim rezultatom može se uočiti da se 52% sudionika u ovom istraživanju u potpunosti slažu da je grijeh nevjenčano živjeti s partnerom. Village i suradnici (2010) potvrdili su da je 3,5 puta manje vjerojatno da će aktivni kršćani živjeti nevjenčano s partnerom, a 1,2 puta manje je vjerojatno da će kršćani koji ne idu u crkvu kohabiterati nego što to čine oni koji se izjašnjavaju kao nereligiozni. Autori pretpostavljaju da pripadnost određenoj religioznoj skupini, čak i ako ne prakticiraju vjeru, odnosno ne idu u crkvu, ipak uključuje sklonost moralnim stavovima koje ta religija propovijeda. Vjerojatno je da to objašnjava konflikt u stavovima vezanim uz relativno pozitivan stav o kohabitaciji i visok postotak slaganja s izjavom da je grijeh nevjenčano živjeti s partnerom kada je riječ o ovom dijelu ispitivane populacije.

Iako su mnogi rezultati dobiveni ovim istraživanjem bliski rezultatima drugih istraživanja dostupnih u literaturi, važno je uzeti u obzir razlike u kvaliteti i kvantiteti tih uzoraka. U ovom uzorku radi se o mlađoj populaciji koja obuhvaća studente različitih zdravstvenih studija u kojoj je veća zastupljenost studentica nego studenata te je moguće da je takva struktura uzorka sudionika imala utjecaj na konačne rezultate (iako su za većinu rezultata prikazane rodne razlike). Stoga je ovo istraživanje tek doprinos razumijevanju teme partnerskih zajednica te se preporuča trajno praćenje ne samo stavova o kohabitaciji već i stvarnog broja kohabitanata u široj populaciji, razloga za kohabitaciju i iskustva života u kohabirajućim zajednicama.

5. ZAKLJUČAK

Promatrajući podatke dobivene ovim istraživanjem uočava se da sudionici jednako prihvaćaju tradicionalan oblik partnerske zajednice formaliziran u obliku braka kao i liberalniji i manje formalan oblik nevjenčane partnerske zajednice – kohabitaciju. Ovaj zaključak može se potkrijepiti nalazom da 60,4% svih sudionika smatra da brak nije zastarjela institucija dok, s druge strane, njih 68% smatra kako je potpuno prihvatljivo da par živi zajedno iako nemaju nikakvu namjeru vjenčati se, odnosno slažu se da nije važno da li su partneri vjenčani ili ne ukoliko su zaista zaljubljeni. Usporedbom rodničkih razlika u stavovima vidljivo je da se na četiri čestice ženski i muški sudionici značajno razlikuju. Studenti su značajno skloniji nego studentice složiti se s izjavama da će zajednički život prije braka poboljšati šanse parova za nastavak sretnog braka, odnosno da je brak zastarjela institucija. Studentice se pak više slažu s izjavama da su dobar brak i obiteljski život izuzetno važni, no izražavaju i svoju zabrinutost slažući se s izjavom kako danas vidimo tako malo dobrih i sretnih brakova, da se pitaju je li to ispravan način života. Ipak, razlika u cjelokupnom stavu o kohabitaciji između ženskih i muških sudionika istraživanja nije značajna, što ukazuje na rodnu sukladnost u stavu. Od svih sociodemografskih varijabli, jedino se izražen stupanj religioznosti pokazao kao područje značajne razlike među sudionicima a pritom oni sudionici koji se izjašnjavaju izrazito religiozno zastupaju najmanje pozitivne stavove o kohabitaciji. Naravno ovaj zaključak ograničen je samo na korištene varijable te možemo pretpostaviti kako religioznost nije jedini determinirajući čimbenik stavova o kohabitaciji. U skladu s time predlaže se uvođenje dodatnih sociodemografskih varijabli u nova istraživanja.

Rezultati ovog istraživanja ukazuju da se mladi nalaze u vremenu u kojem se isprepliću tradicionalni i religiozno obojeni stavovi o braku (čak 52% sudionika smatra da je grijeh nevjenčano živjeti s partnerom) dok s druge strane zastupaju liberalnije stavove, moguće pod utjecajem novih trendova i medija koji dozvoljavaju nevjenčani život s partnerom. Stav o nevjenčanoj zajednici vjerojatno će se i u nas mijenjati. Već se u ovom istraživanju pokazalo kako mladi zastupaju liberalniji stav o kohabitaciji kao pripremi za brak nego o kohabitaciji kao trajnom obliku partnerskog života. Uvidom u svjetske trendove, slika budućnosti partnerskih zajednica mnogo je kompleksnija nego što ju trenutno doživljavamo, a u budućnosti ćemo vjerojatno više istraživati i razlikovati serijske kohabitacije, kohabitacije nakon razvoda braka ili udovištva, kohabitacije istospolnih partnera te kohabitacije kao stil života, odnosno zamjene za brak. Ujedno će biti važno pratiti koliko su država i društvo spremni prihvatiti različite oblike partnerskih zajednica i to prihvaćanje potkrijepiti na zakonodavnoj ali i kognitivno-bihevioralnoj razini.

LITERATURA

- Akrap, A. i Čipin, I. (2006). *Socijalitetni sterilitet u Hrvatskoj – zašto smo neoženjeni i neudane*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
- Akrap, A. i Čipin, I. (2008). Stambeni problemi, produženi život s roditeljima i odgoda ulaska u brak u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 15(3):415-434.
- Akrap, A. i Živić, D. (2001). Demografske odrednice i obilježja obiteljske strukture stanovništva Hrvatske. *Društvena istraživanja*, 4-5(54-55):621-654.
- Amato, P. R. (1996). Explaining the intergenerational transmission of divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 58:628-640.
- Barber, J. S. i Axinn, W. G. (1998). Gender role attitudes and marriage among young women. *Sociological Quarterly*, 31:11-31.
- Barich, R. R. i Bielby, D. D. (1996). Rethinking marriage: Change and stability in expectations, 1967-1994. *Journal of Family Issues*, 17(2):139-169.
- Barlow, A., Duncan, S., James, G. i Park, A. (2001). Just a piece of paper? Marriage and Cohabitation. U: Park, A., Curtice, J., Thomson, K., Jarvis, L. i Bromley, C. (ur.), *British Social Attitudes: Public policy, Social Ties, The 18th Report*. London: Sage Publications. str. 29-57.
- Berrington, A. i Diamond, I. (2000). Marriage or Cohabitation: A Competing Risks Analysis of First-Partnership Formation Among the 1958 British Birth Cohort. *Journal of the Royal Statistical Society: Series A (Statistics in Society)*, 163(2):127-152.
- Björnberg, U. (2001). Cohabitation and Marriage In Sweden-Does Family Form Matter? *International Journal of Law, Policy & the Family*, 15(3):350-362.
- Blagojević, M. (2007). Promena vrednosti i rodni režimi u zemljama u „tranziciji“ komparativna perspektiva. U: Petrušić, N. (ur.), *Putevi ostvarivanja rodne ravnopravnosti i jednakih mogućnosti – od ideje do prakse*. Beograd: Savet za ravnopravnost polova Vlade Republike Srbije.
- Bobić, M. (2004). Domaćinstva Srbije na početku trećeg milenijuma - Socio-demografska analiza. *Sociologija*, 46(4):349-372
- Bušelić, M. (2010). Obiteljska struktura i demografska slika u Republici Hrvatskoj. *Ekonomska istraživanja*, 23(2):112-127
- Coast, E. (2009). Currently Cohabiting: Relationship Attitudes, Expectations and Outcomes. U: Stillwell, J.; Coast, E. i Kneale, D. (ur.), *Fertility, living arrangements care and mobility: understanding population trends and processes*. Dordrecht: Springer.
- Cobb, N. P., Larson, J. H. i Watson, W. L. (2003). Development of the Attitudes about Romance and Mate Selection Scale. *Family Relations*, 52:222-234.
- Cunningham, J. D. i Antill, J. K. (1994). Cohabitation and marriage: Retrospective and predictive comparisons. *Journal of Social and Personal Relationships*, 11:77-93.
- Cunningham, M. i Thornton, A. (2005). The Influence of Union Transitions on White Adults' Attitudes Toward Cohabitation. *Journal of Marriage & Family*, 67(3):710-720.
- Delač, I. (2007). *Stavovi srednjoškolaca prema braku i razvodu s obzirom na cjelovitost obitelji i kvalitetu odnosa među roditeljima* (diplomski rad). Zagreb: Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

- Državni zavod za statistiku (2010). *Statističke informacije 2010*. URL: <http://www.dzs.hr/> (29.06.2012.).
- Državni zavod za statistiku (2012). *Žene i muškarci u Hrvatskoj 2012*. URL: <http://www.dzs.hr/> (10.07.2012.).
- Edmondson, B. (1997). New life stage: Trial marriage. *Forecast*, 17(10):7.
- Haskey, J. (1999). Cohabital and marital histories of adults in Great Britain. *Population Trends*, 96:13-24.
- Haskey, J. (2001). Cohabitation in Great Britain: Past, present and future trends and attitudes. *Population Trends*, 103:4-25.
- Hetherington, E. M., Bridges, M. i Insabella, G. M. (1998). What matters? What does not? Five perspectives on the association between marital transitions and children's adjustment. *American Psychologist*, 53:167-184.
- Horowitz, A. V. i White, H. R. (1998). The relationship of cohabitation and mental health: A study of a young adult cohort. *Journal of Marriage and the Family*, 60:505-514.
- Huang-Hickrod, L. i Leonard II, W. M. (1980). A Quasi-Longitudinal Study of Students' Attitudes Toward Cohabitation. *International Journal of Sociology of the Family*, 10(2):281-299.
- Institute for American Values (2009). *State of Our Unions 2009: Social Health of Marriage in America*. New York: The National Marriage Project.
- Jamieson, L., Anderson, M., McCrone, D., Bechhofer, F., Stewart, R. i Li, Y. (2002). Cohabitation and commitment: partnership plans of young men and women. *Sociological Review*, 50(3):356-377.
- Johnson, R. (2005). An Analysis of Factors Affecting Adolescent Attitudes Toward Cohabitation Before Marriage. *Journal of Youth Ministry*, 4(1):75-84.
- Johnston, L. D., Bachman, J. D. i O'Malley, P. M. (2003). *Monitoring the Future 2001: Questionnaire responses from the nation's high school seniors, 1975-2001*. Institute for Social Research. Michigan: The University of Michigan.
- Kasearu, K. (2007). *The case of unmarried cohabitation in Western and Eastern Europe*. Conference of European Network on Divorce Comparative and Gendered Perspectives on Family Structure. London: London School of Economics, 17-18.09.2007.
- Kiernan, K. (2001). The Rise of Cohabitation and Childbearing Outside Marriage in Western Europe. *International Journal of Law, Policy & The Family*, 15(1):1-21.
- Kiernan, K. (2004). Redrawing the boundaries of marriage. *Journal of Marriage and Family*, 66:980-987.
- Kozuch, P. i Cooney, T. M. (1995). Young adults' marital and family attitudes: The role of recent parental divorce and family and parental conflict. *Journal of Divorce and Remarriage*, 23:45-62.
- Lewis, J. (2001). *The End of Marriage: Individualism and Intimate Relations*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Lye, M. i Waldron, H. (1997). Attitudes toward cohabitation, family and gender roles: Relationship to values and political ideology. *Sociological Perspectives*, 40:199-225.

- Manting, D. (1996). The Changing Meaning of Cohabitation and Marriage. *European Sociological Review*, 12(1):53-65.
- Martin, P. D., Martin, D. i Martin, M. (2001). Adolescent Premarital Sexual Activity, Cohabitation and Attitudes Toward Marriage. *Adolescence*, 36(143):601-609.
- Mazzuca, J. (2003). *Moving In: Teen Views on Cohabitation*. Gallup Poll Tuesday Briefing.
- Milenković, M. (2012). *Stavovi studenata prema braku i razvodu s obzirom na strukturu porodice i kvalitetu porodičnih odnosa* (magistarski rad). Niš: Departman za psihologiju, Filozofski fakultet Univerzitet u Nišu.
- Milić, A. (2001). *Sociologija porodice*. Beograd: Čigoja.
- Modrić, J., Šoh, D. i Štulhofer, A. (2011). Stavovi o cjelovitoj seksualnoj edukaciji u hrvatskim školama: rezultati nacionalnog istraživanja mladih. *Revija za sociologiju*, 41 (1):77-97.
- Nikodem, K., Aračić, P. i Džinić, I. (2010). Važnost braka i obitelji u hrvatskom društvu. Analiza osnovnih pokazatelja u razdoblju od 1999. do 2008. godine. *Bogoslovska smotra*, 80(2):623-642.
- Obiteljski zakon. *Narodne novine*, br. 116/2003, 17/2004, 136/2004.
- Parker, R. i Vassallo, S. (2009). Young Adults' Attitudes Towards Marriage. *Family Relationships Quarterly Newsletter*, 12:18-21.
- Petrović, M. (2011). Promene bračnosti i porodičnih modela u postsocijalističkim zemljama - zakasnela i nepotpuna ili specifična druga demografska tranzicija? *Stanovništvo*, 49(1):53-78.
- Popis stanovništva 2001. (2002). *Metodološke napomene*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. URL: http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/Census2001/census_met.htm (21.06.2012.).
- Popis stanovništva 2011. (2011). *Popisnica*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. URL: <http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/forms/P1-WEB.PDF> (21.06.2012.)
- Puljiz, V. (2005). Demografski trendovi u Europi. *Revija za socijalnu politiku*, 12(2):263-271.
- Puzić, S. i Bezinović, P. (2011). Regionalne i rodne razlike u vrijednosnim stavovima srednjoškolaca u dvjema hrvatskim županijama: tranzicija, modernizacija i promjene vrijednosti. *Revija za sociologiju*, 41(2):213-238.
- Qu, L. i Weston, R. (2008). Attitudes towards marriage and cohabitation. *Family Relationships Quarterly*, 8:5-10.
- Rimac, I. (2010). Komparativni pregled odgovora na pitanja u anketi europskog istraživanja vrednota 1999. i 2008. *Bogoslovska smotra*, 80(2):425-525.
- Rotariu, T. (2006). Romania and the Second Demographic Transition: The Traditional Value System and Low Fertility Rates. *International Journal of Sociology*, 36(1):10-27.
- Stanković, B. i Penev, G. (2010). Trendovi vanbračnih rađanja u Srbiji u drugoj polovini 20. i početkom 21. veka u širem evropskom kontekstu. *Stanovništvo*, 48(1):1-24.

- Stjepanović-Zaharijevski, D. i Gavrilović, D. (2010). Identiteti i porodične vrednosne orijentacije na balkanu. *Sociologija*, 52(1):23-40.
- Tasker, F. L. i Richards, M. P. M. (1994). Adolescents' attitudes toward marriage and marital prospects after parental divorce: A review. *Journal of adolescent research*, 9(3):340-362.
- Thomson, E. i Bernhardt, E. (2010). Education, Values, and Cohabitation in Sweden. *Marriage & Family Review*, 46(1-2):1-21.
- Thornton, A. i Philipov, D. (2009). Sweeping Changes in Marriage, Cohabitation and Childbearing in Central and Eastern Europe: New Insights from the Developmental Idealism Framework. *European Journal of Population*. 25(2):123-156.
- Tomić-Koludrović, I. i Leburić, A. (2001). Skeptična generacija: životni stilovi mladih u Hrvatskoj. Zagreb: AGM.
- Valentová, M. (2011) Anticipated Parental Leave Take up in Luxembourg. *Social Policy and Society*, 10(2):123-138.
- van de Kaa, D. (1987). Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin*, 42(1).
- Village, A., Williams, E. i Francis, L. J. (2010). Living in Sin? Religion and Cohabitation in Britain 1985-2005. *Marriage & Family Review*, 46(6-7):468.
- Whitehead, D. B. i Popenoe, D. (2000). *Changes in Teen Attitudes toward Marriage, Cohabitation and Children*. National Marriage Project. URL: http://www.virginia.edu/marriageproject/pdfs/print_teenattitudes.pdf (17.06.2012.).
- Živić, D. (2003). Demografski okvir i razvoj obiteljske strukture stanovništva Hrvatske 1971. – 2001. *Revija za sociologiju*, 34(1-2):57-73.
- Zrinščak, S. (2001). Ima neka tajna veza: religioznost mladih kao indikator društvenih i religijskih promjena. *Društvena istraživanja*, 10(1-2/51-52):19-40.
- Zrinščak, S. (2008). Obiteljska politika. U: Puljiz, V., Bežovan, G., Matković, T, Šućur, Z. i Zrinščak, S. (ur.), *Socijalna politika Republike Hrvatske*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. str. 279-336.

STUDENTS' ATTITUDES TOWARD COHABITATION AND MARRIAGE

Andreja Bartolac

Summary

The aim of empirical research presented in this paper was to examine students' attitudes toward cohabitation and marriage.

Convenience sampling was used to select 417 students between 18 and 36 years of age. Students were asked to mark their responses on the "Scale for measuring attitudes towards cohabitation and marriage", which consisted of 17 statements. Overall, students have moderately positive attitudes towards cohabitation. A statistically significant difference was found between the majority of students who favor attitudes towards cohabitation as a preparation for marriage and those who view cohabitation as a form of permanent living arrangements between partners. There was no statistically significant difference between female and male students in attitudes toward cohabitation. Regarding other socio-demographic variables, the degree of religiosity was a statistically significant predictor so that extremely religious students expressed least favorable attitudes toward cohabitation. Students have ambivalent attitudes toward marriage, with 60.4% who think that "marriage is not an outdated institution" and 68% who find it "acceptable for an unmarried couple to live together even without the intention of ever getting married". Male students are more inclined to agree with the statements that "living together before marriage improves couple's chances for a happy marriage" and that "marriage is an outdated institution". Female students are more likely to agree with the statement that "good marriage and family life are extremely important". Female students also express some of their concerns by agreeing more with the statement that "there are not many successful and happy marriages today so one must wonder whether it is the right way of life".

Key words: *attitudes scale, cohabitation, marriage, students*

EINSTELLUNGEN DER STUDENTEN ZUR KOHABITATION UND EHE

Andreja Bartolac

Zusammenfassung

In der vorliegenden Arbeit werden Ergebnisse der Forschung präsentiert, die es zum Ziel hatte, die Einstellungen der Studenten zur Kohabitation und Ehe zu erforschen.

An der Forschung haben 417 Studentinnen und Studenten im Alter von 18 bis 36 Jahren teilgenommen. Studenten als Gruppe vertreten eine moderat positive Einstellung zur Kohabitation, wobei sie sich wesentlich positiver zur Kohabitation als Vorbereitung auf die Ehe äußern, als zur Kohabitation als eine Dauerform des Partnerlebens. Der Unterschied in der Einstellung zur Kohabitation zwischen männlichen und weiblichen Teilnehmern ist statistisch nicht relevant. Unter anderen soziodemografischen Variablen hat sich nur eine betonte Religiosität als statistisch relevant unter den Teilnehmern gezeigt, dabei vertreten die Teilnehmer, die sich selbst als ausgesprochen religiös bezeichnen, die am wenigsten positive Einstellungen zur Kohabitation. Die Teilnehmer vertreten eine ambivalente Einstellung zur Ehe, wobei 60,4% aller Teilnehmer finden, dass die Institution der Ehe überhaupt nicht veraltet ist, während auf der anderen Seite 68% es für völlig akzeptabel halten, dass ein Paar zusammen lebt, auch wenn es nicht die Absicht hat zu heiraten.

Studenten sind eher als Studentinnen dazu geneigt, mit der Aussage einverstanden zu sein, dass das gemeinsame Leben vor der Heirat die Chancen des Paares auf eine glückliche Fortsetzung in Form der Ehe erhöht, bzw. dass die Ehe eine veraltete Institution ist. Studentinnen sind eher mit Aussagen einverstanden, dass eine gute Ehe und Familienleben ausgesprochen wichtig sind, sie drücken aber auch ihre Besorgnis aus, indem sie mit der Aussage einverstanden sind, dass man heutzutage nur wenig gute und glückliche Ehen sehen kann, sodass man sich fragen muss, ob dies eine richtige Form des Lebens ist.

Schlüsselwörter: *Skala der Einstellungen, Kohabitation, Ehe, Studenten*